

Izdržavanje vanbračnih partnera kroz domaće zakonodavstvo i Haški Protokol o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja iz 2007. godine

Zakonsko izdržavanje - pojam i obeležja

Izdržavanje (alimentacija, lat. alere- hraniti) sastoji se u redovnom obezbeđivanju sredstava za zadovoljenje osnovnih životnih, kulturno-obrazovnih i drugih potreba izdržavanog lica. S obzirom na to šta predstavlja osnov izdržavanja, razlikuju se izdržavanje na osnovu pravnog posla npr. ugovor o doživotnom izdržavanju, testament) i tzv. zakonsko izdržavanje, izdržavanje između određenih lica među kojima postoji određeni odnos :brak, vanbračna zajednica ili srodstvo, koja obaveza proizlazi iz samog zakona.

Imajući u vidu cilj izdržavanja, kod zakonskog izdržavanja obaveza članova porodice da daju izdržavanje ustanovljena je samim zakonom, a propisi kojima je ovo izdržavanje ustanovljeno i regulisano imperativne su prirode. Član 8. Porodičnog zakona navodi u stavu 1 da je izdržavanje pravo i dužnost članova porodice određenih ovim zakonom, a u stavu 2 da odricanje od prava na izdržavanje nema pravnog dejstva.

Propisi o zakonskom izdržavanju sadržani su u Porodičnom zakonu¹

Analiza propisa Porodičnog zakona pokazuje da je zakonsko izdržavanje institut porodičnog prava koji se zasniva na načelu porodične solidarnosti.

Zakonsko izdržavanje je obligacija između zakonom određenih poverilaca i zakonom određenih dužnika. Pravo na zakonsko izdržavanje jeste lično imovinsko pravo – dužnici i poverioci obaveze izdržavanja su lica među kojima postoji određena lična veza nastala rođenjem, zajednicom života ili brakom. Saglasno tome, smrt jedne od strana dovodi do gašenja obligacionopravnog odnosa, a prava i dužnosti ne prelaze na naslednike.

Titular prava na izdržavanje ne može se odreći svog prava. Odredbom iz čl. 8. st. 2. Porodičnog zakona izričito je propisano da odricanje od prava na izdržavanje nema pravnog dejstva. Poverilac izdržavanja i dužnik izdržavanja ne mogu se sporazumeti o samom pravu, već sporazumno mogu odrediti jedino visinu i način davanja izdržavanja. Obaveza izdržavanja je

¹ PORODIČNI ZAKON ("Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015)

regulisana Porodičnim Zakonom i Zakonom o obligacionim odnosima RS². U našem pravu važi pravilo da se izdržavanje daje u novcu osim ako su se poverilac i dužnik sporazumeli drugačije (član 161 Porodičnog zakona). Imajući u vidu da obaveza izdržavanja, uopšte, može nastati na različite načine (npr: ugovorom o doživotnom izdržavanju) značajno je ukazati da izdržavanje na osnovu zakona predstavlja jedno od centralnih pitanja u vezi sa porodičnim odnosima. Zakonsko izdržavanje vezuje se za činjenicu srodstva, bračne ili vanbračne zajednice. Zakonska alimentacija uređena je imperativnim normama i nije dopušteno odricanje od prava na izdržavanje. Pravo na izdržavanje ne zastareva, što je propisano Zakonom o obligacionim odnosima. Međutim, dospеле neisplaćene rate -obroci izdržavanja zastarevaju u roku od tri godine, kao i sva povremena davanja. Rok zastarelosti počinje da teče prvog dana dospelosti svakog pojedinog davanja, ali je ZOO propisano da zastarelost ne teče između bračnih supružnika i roditelja i dece dok traje roditeljsko pravo čl 381 ZOO.

U alimentacionim parnicama, kao i u svim drugim parnicama iz porodično pravnih odnosa javnost je isključena po samom zakonu -čl. 206 Porodičnog zakona i podaci iz sudskih spisa spadaju u službenu tajnu.

Prema odredbi sadržanoj u čl. 280 Porodičnog zakona postupak u alimentacionim sporovima je hitan. Prvo ročište zakazuje se tako da se održi u roku od osam dana od dana kada je tužba primljena u sudu. Drugostepeni sud dužan je da donese odluku u roku od 15 dana od dana kada mu je dostavljena žalba.

Postupak u parnicama za izdržavanje

Parnice za izdržavanje tzv. alimentacione parnice regulisane su odredbama čl. 277-282. Porodičnog zakona i to su parnice u kojima se odlučuje o pravu na izdržavanje, parnice koje se vode radi izmene odluke o izdržavanju, kao i parnice u kojima se odlučuje o produženju i o prestanku prava na izdržavanje.

U ovom postupku primenjuju se zajednička procesna pravila iz čl. 204-208 Porodičnog zakona koja važe za sve postupke u vezi sa porodičnim odnosima. U postupku u vezi sa porodičnim odnosima tužba se ne dostavlja tuženom na odgovor. Postupak će sud po pravilu, sprovesti na najviše dva ročišta. Prvo ročište zakazuje se tako da se održi u roku od 15 dana od dana kada su tužba ili predlog primljeni u sudu, drugostepeni sud dužan je da donese odluku u roku od 30 dana od dana kada mu je dostavljena žalba.

² ZAKON O OBLIGACIONIM ODNOSIMA

("Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 18/2020)

Pored toga, shodno se primenjuju i pravila opšteg parničnog postupka sadržana u Zakonu o parničnom postupku.

Parnice za izdržavanje -alimentacione parnice jesu parnice u kojima se odlučuje o pravu na izdržavanje, parnice koje se vode radi izmene odluke o izdržavanju, kao i parnice u kojima se odlučuje o produženju i o prestanku prava na izdržavanje.

Postupak u parnicama za izdržavanje -alimentacioni postupak ima karakter posebnog postupka u porodičnopravnim stvarima i regulisan je odredbama čl. 277-282. Porodičnog zakona. Pored toga, shodno se primenjuju i pravila opšteg parničnog postupka čl. 202. PZ, sadržana u Zakonu o parničnom postupku.

U skladu sa odredbom člana 194 Zakona o parničnom postupku revizija je uvek dozvoljena u parnicama o pravu na izdržavanje ili o pravu na ukidanje izdržavanja.

U pogledu mesne nadležnosti u alimentacionim parnicama, primenjuju se pravila o mesnoj nadležnosti sudova sadržana u ZPP³ (čl. 277. PZ). Prema čl. 39. ZPP, za postupanje u alimentacionim parnicama mesno je nadležan sud na čijem području tuženi ima prebivalište. Ako je tužilac lice koje traži izdržavanje, pored suda opšte mesne nadležnosti, nadležan je i sud na čijem području tužilac ima prebivalište, odnosno boravište (čl. 43. ZPP). U alimentacionim parnicama sa stranim elementom važe pomoćna pravila o mesnoj nadležnosti. Naime, ako je u takvoj parnici nadležan domaći sud zato što tužilac ima prebivalište u Republici Srbiji, u tom slučaju mesno je nadležan je sud na čijem području tužilac ima prebivalište, a ako nadležnost domaćeg suda postoji zato što tuženi ima imovinu u Republici Srbiji iz koje može da se naplati izdržavanje, mesno je nadležan sud na čijem se području nalazi ta imovina.

Izdržavanje vanbračnog partnera

Vanbračno partnerstvo ili vanbračna zajednica je trajnija zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji -na primer da lice koje je u vanbračnoj zajednici nije istovremeno i u braku sa drugim licem ili da su lica u vanbračnoj zajednici bliski krvni srodnici i sl. Vanbračna zajednica koja ispunjava zakonske uslove u pogledu svog postojanja, trajanja i odsustva bračnih smetnji, proizvodi na planu porodičnog prava pravne posledice koje se tiču prava na usvajanje deteta, na utvrđivanje očinstva deteta začetog uz biomedicinsku pomoć, na izdržavanje i na zajedničku imovinu vanbračnih partnera. Tužba za izdržavanje vanbračnog partnera može se podneti u roku od godinu dana od dana prestanka zajednice života vanbračnih partnera, odnosno od dana kada je učinjeno poslednje faktičko davanje na ime izdržavanja čl 279 st 5 PZ.

³ ZAKON O PARNIČNOM POSTUPKU ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020)

Ustav i Porodični zakon izjednačavaju bračnu i vanbračnu zajednicu. Važeći Ustav Republike Srbije iz 2006. god⁴. u članu 62. stav 5. kaže da se vanbračna zajednica izjednačava sa brakom, u skladu sa zakonom. Porodični zakon kojim se pored ostalih pitanja prvenstveno uređuju brak i odnosi u braku, kao i u vanbračnoj zajednici, u članu 4. kaže da je vanbračna zajednica trajnija zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji (vanbračni partneri), a da vanbračni partneri imaju prava i dužnosti supružnika pod uslovima određenim ovim zakonom. U svim ostalim pitanjima koja zakon rešava, bračna i vanbračna zajednica su izjednačene, recimo kod usvajanja, izdržavanja, imovine, izdržavanja, itd. Kada je reč o vanbračnim partnerima, oni imaju pravo na izdržavanje tokom trajanja vanbračne zajednice, tako i po njenom prestanku. Dok vanbračna zajednica traje obaveza uzajamnog izdržavanja se izvršava spontano. Ona je sastavni element zajednice života. U ovom pogledu situacija je ista kao u braku.

Izdržavanje vanbračnog partnera regulisano je na sličan način kao i izdržavanje po prestanku braka. Porodični zakon čl 279 dozvoljava da se konstituiše izdržavanje između vanbračnih partnera .

Prema odredbama PZ, pravo na izdržavanje pripada supružniku koji nema dovoljno sredstava za izdržavanje, a nesposoban je za rad ili je nezaposlen.

Prvi uslov je objektivne prirode - da supružnik, poverilac izdržavanja, nema dovoljno sredstava za izdržavanje.

Poverilac, dakle, može imati izvesne prihode, ali oni nisu dovoljni za zadovoljenje egzistencijalnih potreba. U praksi se uzima da je ovaj uslov ispunjen i kada je supružnik vlasnik stana jer, ako je to stan u kojem živi, od njega ne očekuje da stan proda kako bi zadovoljio egzistencijalne potrebe. Sud u svakom pojedinačnom slučaju ceni da li poverilac izdržavanja nema dovoljno sredstava za izdržavanje.

Drugi uslov koji treba da bude ispunjen da bi imao pravo na izdržavanje jeste da je nesposoban za rad , a ako je sposoban za rad, da je nezaposlen. Nesposobnost za rad može biti posledica urođene ili stečene bolesti, starosti, invaliditeta i sl., i to trajna ili privremena. Ukoliko se radi o privremenoj nesposobnosti za rad, izdržavanje se može dosuditi samo za određeno vreme, u okviru zakonskog maksimuma trajanja izdržavanja.

Sudovi stoje na stanovištu da supružnik koji zahteva izdržavanje ima obavezu da učini sve što je u njegovoj moći da ostvari izvore prihoda za svoju egzistenciju.

Pravni standard "očigledna nepravda", koji je upotrebljen prilikom formulisanja odredbe, u praksi se popunjava različitom sadržinom, a ne postojanje bilo kakvih smernica kojima bi se sud rukovodio, predstavlja potencijalnu opasnost za neujednačenu primenu zakona.

⁴ USTAV REPUBLIKE SRBIJE ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006)

Konkretizacija pravnog standarda "očigledna nepravda" može u praksi da dovede do toga da sudovi prilikom odlučivanja o izdržavanju uzimu u obzir ne samo objektivne faktore, već i ponašanje poverioca izdržavanja u toku trajanja bračne, odnosno vanbračne zajednice.

U praksi se pojam "očigledna nepravda" različito tumači.

O „očiglednoj nepravdi“ sud u postupku za izdržavanje ne vodi računa po službenoj dužnosti, već samo ako se stranka pozove na ovu činjenicu.

U pogledu trajanja izdržavanja, važi pravilo da izdržavanje supružnika i vanbračnih partnera ne može trajati duže od pet godina. Samo izuzetno, izdržavanje supružnika po prestanku braka može se produžiti i posle isteka roka od pet godina ako naročito opravdani razlozi sprečavaju supružnika poverioca izdržavanja da radi -čl.163. st. 2. i 3. Porodičnog zakona. Ovakav pristup zakonodavca u regulisanju izdržavanja supružnika, odnosno vanbračnih partnera u skladu je sa savremenim tendencijama u uporednom pravu, zasnovanim na ideji da su posle prestanka braka, odnosno vanbračne zajednice, partneri odgovorni za sopstveno izdržavanje, te da, saglasno tome, pravo na izdržavanje treba ograničiti .

Produženje izdržavanja posle isteka roka od pet godina može se tražiti pre nego što rok istekne, jer izdržavanje po isteku pet godina prestaje i ne može se više produžiti. Na poveriocu izdržavanja je da dokaže da postoje naročito opravdani razlozi za koji ga sprečavaju da radi, a u te razloge spadaju teška bolest, starost i sl. Naročito opravdani razlozi koji sprečavaju supružnika da radi moraju postojati u momentu kada se o zahtevu za produženje izdržavanja odlučuje. Izdržavanje supružnika i vanbračnih partnera prestaje po sili zakona smrću poverioca ili dužnika izdržavanja i istekom vremena trajanja izdržavanja.

Takođe, izričito je propisano da izdržavanje supružnika, prestaje i kada poverilac izdržavanja sklopi novi brak odnosno vanbračnu zajednicu. Isto važi i kada je u pitanju vanbračni partner kao poverilac izdržavanja .

Izdržavanje prestaje odlukom suda kada poverilac izdržavanja stekne dovoljno sredstava za izdržavanje, kada dužnik izdržavanja izgubi mogućnost za davanje izdržavanja ili izdržavanje za njega postane očigledno nepravično. Ukoliko je pravo na izdržavanje vanbračnog partnera prestalo, ono se ne može ponovo ostvariti od istog vanbračnog supružnika, što zakon izričito propisuje .

Ukoliko je u pogledu izdržavanja doneta sudska odluka, obaveza izdržavanja postoji sve dok sud ne odluči o prestanku izdržavanja. Ipak, obaveza izdržavanja može prestati i nedavanjem izdržavanja. Naime, ukoliko dužnik izdržavanja prestane da daje izdržavanje, jer su u međuvremenu otpali zakonski uslovi za izdržavanje, a poverilac izdržavanja se tome ne protivi, izdržavanje prestaje i bez sudske odluke.

Verujemo da je predloženo vremensko limitiranje izdržavanja bilo izraz realnih očekivanja zakonodavca da će država biti u mogućnosti da po isteku vremena na koji je izdržavanje određeno obezbedi izdržavanje svim egzistencijalno ugroženim licima. Visina izdržavanja određena je članom 162. PZ, oa stavovi 1 i 2 glase :

“(1) Poverilac izdržavanja može po svom izboru zahtevati da visina izdržavanja bude određena u fiksnom mesečnom novčanom iznosu ili u procentu od redovnih mesečnih novčanih primanja dužnika izdržavanja.

(2) Ako se visina izdržavanja određuje u procentu od redovnih mesečnih novčanih primanja dužnika izdržavanja (zarada, naknada zarade, penzija, autorski honorar itd.), visina izdržavanja, po pravilu, ne može biti manja od 15% niti veća od 50% redovnih mesečnih novčanih primanja dužnika izdržavanja umanjenih za poreze i doprinose za obavezno socijalno osiguranje.”

Visina izdržavanja na osnovu Član 164 porodičnog zakona može se smanjiti ili povećati ako se promene okolnosti na osnovu kojih je doneta prethodna odluka.

Presudu o izdržavanju sud je dužan dostaviti organu starateljstva na čijoj teritoriji poverilac ima prebivalište odnosno boraviše.

Organ starateljstva dužan je voditi evidenciju i dokumentaciju o izdržavanim licima, koju propisuje ministar nadležan za porodičnu zaštitu (prema članu 282. Porodičnog zakona)

Potrebe poverioca izdržavanja se utvrđuju u skladu sa njegovim godinama, zavise od njegovog zdravlja, imovine, drugih prihoda i svih drugih okolnosti koje su relevantne za određivanje izdržavanja. Mogućnosti dužnika izdržavanja zavise od njegovih prihoda, mogućnosti za zaposlenje i sticanje zarade, njegove imovine, ličnih potreba, obaveze da izdržava druga lica i od drugih okolnosti koji su značajni za utvrđivanje izdržavanja.

U drugim granama prava vanbračna zajednica nije predviđena kao pravni institut. Izuzetak predstavlja Zakon o obligacionim odnosima⁵, koji predviđa da pravo na pravičnu novčanu naknadu za pretrpljene duševne bolove zbog smrti ili teškog invaliditeta ima i vanbračni drug, ako je između njega i umrlog, odnosno povređenog postojala trajnija zajednica života., kao i Izmenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju⁶, vanbračni partner je prvi put izričito pomenut kao član porodice umrlog lica (osiguranika, odnosno korisnika starosne, prevremene starosne ili invalidske penzije), u čemu se ogleda svrha izmene, jer samo članovi porodice (uže - supružnici/vanbračni partneri i deca, te šire roditelji, braća i sestre) umrlog lica mogu da ostvare

⁵ ZAKON O OBLIGACIONIM ODNOSIMA("Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 18/2020)

⁶ ZAKON O PENZIJSKOM I INVALIDSKOM OSIGURANJU("Sl. glasnik RS", br. 34/2003, 64/2004 - odluka USRS, 84/2004 - dr. zakon, 85/2005, 101/2005 - dr. zakon, 63/2006 - odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 101/2010, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 - odluka US, 86/2019 i 62/2021)

pravo na porodičnu penziju. U odredbama o Zakona o sprečavanju nasilja u porodici⁷, pravo na zaštitu od nasilja u porodici rezervisano je za vanbračne partnere nezavisno od toga da li vanbračna zajednica ispunjava zakonske uslove ili ne, te da li još uvek traje ili je prestala.

2. Haški Protokol o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja iz 2007. godine

Narodna skupština je dana 30. januara 2013. g. usvojila Zakon o ratifikaciji haškog Protokola o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja iz 2007. godine.⁸

Države potpisnice ovog protokola, želeći da ustanove zajedničke odredbe o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja, želeći da osavremene Hašku konvenciju od 24. oktobra 1956. o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja dece i Hašku konvenciju od 2. oktobra 1973. o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja, usvojile su Haški protokol o merodavnom pravu za izdržavanje usvojen je 2007. godine. Evropska unija ga primenjuje počev od 18. juna 2011. godine. Ratifikacijom Haškog Protokola Republika Srbija učinila je da Haški Protokol stupi na snagu u međunarodnopravnom smislu i tim činom naša država učinila značajan pomak u saradnji sa Haškom konferencijom za međunarodno privatno pravo.

“Vanbračni partneri nisu izričito navedeni u Protokolu. Međutim, u pripremnim radovima i kasnijim komentarima jasno su učinjene preporuke da odredbama Protokola bude obuhvaćeno i pitanje izdržavanja vanbračnih partnera (mada je u krajnjoj liniji to prepušteno unutrašnjem zakonodavstvu država članica). U tom smislu Bonomi, 2013: 45. U našem pravu odredbe Protokola treba primenjivati i kada je reč o izdržavanju vanbračnih partnera imajući u vidu odredbu stava 2, člana 152 Porodičnog zakona, Sl. glasnik RS, 18/2005 i 72/2011, koji predviđa da se „Na izdržavanje vanbračnog partnera shodno (...) primenjuju odredbe ovog zakona o izdržavanju supružnika“.⁹

Navedeni Protokol ustanovljava zajedničke odredbe o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja koje proističu iz porodičnih odnosa, krvnog srodstva, braka i tazbinskog srodstva, uključujući i obavezu izdržavanja prema detetu, bez obzira na bračni status njegovih roditelja. Protokol usvaja savremene tačke vezivanja za određivanje merodavnog prava. Pre svega, reč je o redovnom boravištu poverioca izdržavanja kao generalnoj kolizionoj normi.

⁷ ZAKON O SPREČAVANJU NASILJA U PORODICI ("Sl. glasnik RS", br. 94/2016)

⁸ ZAKON O POTVRĐIVANJU PROTOKOLA O MERODAVNOM PRAVU ZA OBAVEZE IZDRŽAVANJA iz 2007. objavljen je u Službenom glasniku Međunarodni ugovori 1/2013

⁹ Dr Mirko Živković, redovni profesor Pravnog fakulteta, univerzitet u Nišu O PRIMENI HAŠKOG PROTOKOLA O MERODAVNOM PRAVU ZA OBAVEZE IZDRŽAVANJA U MEĐUNARODNOM PRIVATNOM PRAVU REPUBLIKE SRBIJE

Članom 2 Protokola izričito je predviđena njegova univerzalna primena čak i ako je merodavno pravo države nečlanice, što znači da će ga i Evropska Unija primenjivati i u odnosu na treće države.

Primenom ovog Protokola Republika Srbija želi da stvori sistem međunarodnog privatnog prava koji će biti što bliži i sličniji sistemima međunarodnog privatnog prava drugih država sveta.

Uredba Saveta (EC) 4/2009 o nadležnosti, merodavnom pravu, priznavanju i izvršenju odluka i saradnji u stvarima koje se odnose na obaveze izdržavanja određuje da bi davalac izdržavanja trebalo da bez problema dobije odluku u zemlji članici koja se može automatski izvršiti u drugoj zemlji članici bez daljih formalnosti.

Da bi se postigao ovaj cilj preporučuje se stvaranje instrumenta EZ za stvari koje se odnose na obaveze izdržavanja u kojem će biti udružene odredbe o nadležnosti, sukobu zakona, priznavanju i izvršnosti, izvršenju, pravnoj pomoći i saradnji između Centralnih organa.

Literatura:

1)prof dr Slobodan Panov” Porodično pravo”, Beograd 2012

2)Porodični Zakon (Objavljen u "Sl. glasniku RS", br. 18 od 24. februara 2005, 72/11,6/2015)

3) ZAKON O POTVRĐIVANJU PROTOKOLA O MERODAVNOM PRAVU ZA OBAVEZE IZDRŽAVANJA iz 2007. Službeni glasnik Međunarodni ugovori 1/2013

4.<http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/65-LAT/mirko-LAT65.pdf> pristupljeno dana 15.11.2021.

OBJAVLJENO U BILTENU VIŠEG SUDA U NOVOM SADU, broj 12/2021